

J. P. TRAP

KONGERIGET
DANMARK

FJERDE OMARBEJDEDE UDGAVE

PAA GRUNDLAG AF DEN AF H. WEITEMEYER UDGIVNE 3. UDGAVE
OG UNDER MEDVIRKNING AF VIDENSKABSMÆND, FAGFOLK OG
STEDLIGE MEDDELERE FRA ALLE LANDETS EGNE

UDGIVET AF

GUNNAR KNUDSEN

I. BIND

INDLEDENDE BESKRIVELSE AF DANMARK
KØBENHAVN OG FREDERIKSBERG

KØBENHAVN 1929
G. E. C. GADS FORLAG
(FREDERIK GAD)

Biblioteker og videnskabelige Institutioner.

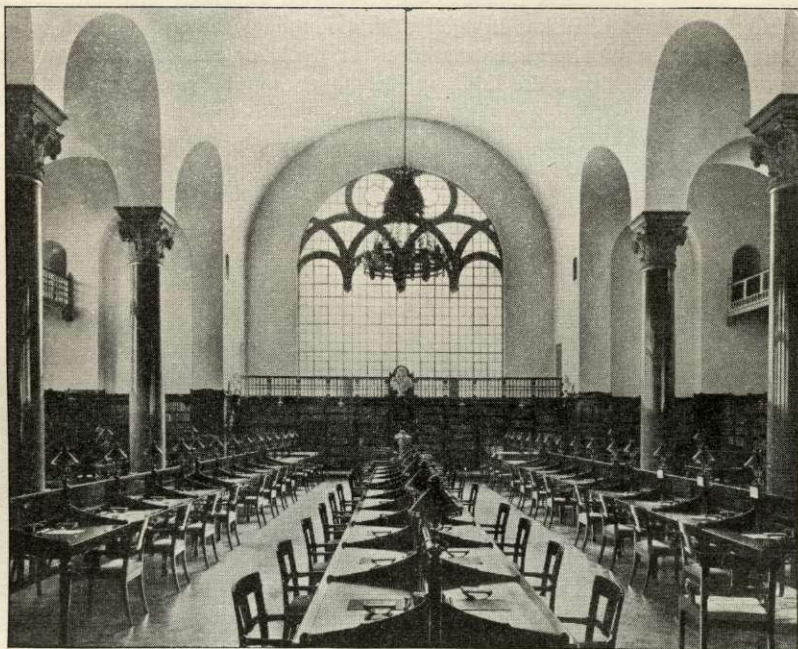
Det kgl. Bibliotek (*Nationalbiblioteket*), Nordens største Bogsamling, Slots-
holmen (se Kortet p. 337). Af de danske Konger er Chr. III den første, som med
Sikkerhed vides at have ejet et Bibliotek, men hvad han og hans Søn Fr. II havde
samlet af Bøger, skænkede Chr. IV 1605 til Universitetsbiblioteket. Det er Fr. III,
selv lærd og stor Bogelsker, hvem det kgl. Bibliotek skylder sin Tilblivelse. I
Aarene 1661-64 erhvervede han de tre Adelsbiblioteker, som udgør dets Grund-
stamme: Joachim Gersdorffs, Laurids Ulfelds og Peder Scavenius's, alle rige paa
udenlandsk, særlig romansk Litteratur, men sparsomt forsynede med nordisk. Som
Gave fra den islandske Biskop Brynjólfur Sveinsson modtoges en lille, men udsøgt
Samling af oldislandske Pergamentshaandskrifter, deribl. de enestaaende og verdens-
berømte Codices af den ældre Edda og Flatøbogen, og af Keplers Søn købtes for

Det kgl. Bibliotek, set fra Christiansgade.

600 Rd. Tyge Brahes haandskrevne Originalobservationer. Ved Kongens Død be-
stod Biblioteket, hvis første Bibliotekar var Peder Schumacher (Griffenfeld), af
c. 20,000 Bd. Under Chr. V erholdt det ved kgl. Forordn. af $\frac{17}{6}$ 1697 (nugældende
Lov af $\frac{1}{7}$ 1927) vederlagsfrit alle i det danske Monarki trykte Bøger, og det
voksende, bl. a. ved Købet af Esaias Puffendorffs og Chr. Reitzers righoldige Bib-
lioteker, saa stærkt, at det ved Fr. IV's Død udgjorde c. 40,000 Bd. Under Chr. VI
øgedes det yderligere til c. 70,000 Bd.; særlig værdifuld var Erhvervelsen af Chr.
Danneskjold-Samsøes Haandskrifts- og Palæotypsamling, som væsentligst stam-
mede fra den i 1725 styrtede Stormand Frederik Rostgaards i sjælden Grad ypper-
lige Bibliotek. Under Fr. V indlemmedes som Krigsbytte det i den store nordiske
Krig tagne Gottorpske Bibliotek, hvis Haandskriftsamling, der stammede fra de
middelalderlige Biblioteker i Bordesholm, Cismar og Løgumkloster, var af meget
betydelig Værdi; ved Køb erhvervedes store Dele af Hans Grams Bibliotek og af
Niels Foss' med danske Bøger vel forsynede Bogsamling. Glansperioden falder
dog under Chr. VII's Regering, da D. G. Moldenhawer var Overbibliotekar, og
Størstedelen af det 18. Aarh.'s rige og overordentlig alsidige Privatbiblioteker ind-
gik i det. Ved Testamente modtoges efter Danmarks største Bogsamler Otto Thott
en Manuskriptsamling paa c. 4000 Numre og over 6000 Bøger trykte før 1530;
paa Auktionen over hans Bibliotek, der omfattede henved 138,000 Bd., købtes

desuden c. 60,000 Bd. for c. 10,000 Rd. Ved Køb erhvervedes det vigtigste af Luxdorffs, Kofod Anchers, Henrik Stampes, C. F. Rotbølls, Chr. Martfeldts, Henrik Gerners og J. J. Bergers Biblioteker, ligesaa som Helhed J. H. E. Bernstorffs og af I. L. Holstein-Ledreborgs en Samling af Luthertryk og dermed samtidig Reformationslitteratur paa c. 2000 Bd.; F. A. Müllers Samling af kobberstukne Blade („Pinacotheca Dano-Norvegica Mulleriana“), Uldalls og Kalls Haandskriftsamlinger blev Bibliotekets Ejendom, og for c. 10,000 Rd. erhvervedes P. F. Suhms store Bibliotek paa c. 100,000 Bd., medens Henrik Hjelmstjernes enestaaende Samling af ældre dansk Litteratur paa c. 10,000 Bd. efter Ejerens Død indkom som Gave.

Det kongelige Biblioteks Læsesal.

Ved det 18. Aarh.'s Slutning udgjorde Biblioteket, der ved kgl. Reskr. af ¹⁵/₁₁ 1793 gjordes offentlig tilgængeligt, c. 250,000 Bd. fraregnet Dubletterne, og stod i alle Fag og Videnskaber paa Højde med de ypperste Biblioteker i Europa. I Løbet af det 19. Aarh. erholdtes betydelige Forøgelse ved Rasmus Rasks Gave af 110 Haandskrifter paa Palmeblade og 40 paa Papir i Pali, Sanskrit og Singhalesisk, i sin Tid en af de første Samlinger i Europa; ved Aflevering fra Gehejmearkivet af Matthias Moths store Samlinger til en dansk Ordbog og Jakob Langebeks righoldige Ekcerpter til dansk Historie; ved Erhvervelsen af Moldenhawers Samling af fortrinlige græske, latinske og orientalske Haandskrifter, C. F. Weyses Musiksamling, Jens Baggesens, K. L. Rahbeks, J. F. Schouws, Chr. Molbechs, J. P. Mynsters, E. C. Werlauffs, Orla Lehmanns, C. F. Allens litterære Efterladenskaber (Breve, Dagbøger, Manuskripter o. s. v.) og Svend Grundtvigs omfattende Samlinger til Danmarks Folkeviser og dansk Folklore-Litteratur. Hertil er i det 20. Aarh. kommet Fr. Münters, P. O. Brøndstedts, Adam Oehlenschlägers, Georg

Brandes' og Vilh. Thomsens omfangsrige Brevvekslinger, N. W. Gades, J. P. E. Hartmanns og P. E. Lange-Müllers Musikmanuskripter, den Collinske Manuskript- og Brevsamling med bl. a H. C. Andersens Kladder og Haandskrifter til de fleste af Eventyrene, L. F. A. Wimmers runologiske Samlinger med Papiraftryk af samtlige danske Runestene, den Windingske Samling paa c. 25,000 Blade til dansk Historie og den grevelige Holstein-Ledreborgske Haandskriftsamling paa c. 1000 Numre med rige Samlinger til Danmarks ydre og indre Historie i det 18. Aarh.'s første Halvdel. Biblioteket, der har eget Bogbinderværksted og fotografisk Atelier, anslaaes nu (1927) til at

omfatte c. 850,000 Bd., deraf c. 30,000 Haandskrifter og over 4000 Incunabler (Bøger trykte før Aar 1501), foruden omfattende Kort-, Billed- og Brevsamlinger; i kompres Opstilling, Bog ved Siden af Bog, optager dets samlede Bogmasse c. 24 $\frac{1}{4}$ km. Med Hensyn til den udenlandske Litteratur har det i Løbet af det 19. Aarh. mere og mere koncentreret sig om de humanistiske Fag, og ved Omordningen af Statens Biblioteksvæsen i 1926 (Betænkning af ^{80/11}) har det faaet tildelt Stillingen som Landets Hovedbibliotek paa disse Fags Omraade, medens Matematik, Medicin og Naturvidenskab-

Bogmagasin i Det kongelige Bibliotek.

berne varetages af Universitetsbiblioteket. Den 1905 opr. Dansk Folkemindesamling har Lokaler paa Biblioteket. Det ved Biblioteket tjenstgørende Personale bestaar af 1 Overbibliotekar, 8 Bibliotekarer, 10 Underbibliotekarer, 8 Assisterter, 1 Bogbindermester, 1 Fotograf foruden Bude og ekstraordinær Medhjælp.

Bygningen (Arkitekt: Hans J. Holm, Konduktør: Magdahl Nielsen, hvem det smukke og stilfulde Møblement og Inventar skyldes; Opførelsessum: c. 2 $\frac{1}{2}$ Mill. Kr.) er opført i Aarene 1898-1906 af røde Mursten med rig Anvendelse af Granit, Sand- og Kalksten m. m. i frit behandlede, nærmest middelalderlige Stilformer og bestaar af 4 sammenbyggede Fløje og en Tværfløj, alle med Kælder og to Stokv.; hver af Sidefløjene, det halve af Tværfløjen og Bagfløjen ud til Christiansgade, de efter Magasinsystemet indrettede Bogfløje, er ved Jærnistgulve delte, det nederste Stokv. i 2 og det øverste i 3 Etagere. Over Dørene mod Christiansgade sidder to Marmorrelieffer af V. Bissen (Saxo og Tyge Brahe). Hovedfaçaden vender ud til Bibliotekshaven, der indrettedes efter Planer udførte af Thorvald Jørgensen

og Magdahl Nielsen og er et af Københavns skønneste og mest intime Haveanlæg. Her findes en Broncestatue af Søren Kierkegaard (af L. Hasselriis, afsl. ²⁷/₁₀ 1918), samt ved Rigsarkivet en Statue af Griffenfeld (afsl. ²¹/₁₀ 1922, Billedhugger Carl Martin Hansen). I den østlige Del af Nordfløjen er bevaret 5 Hvelvinger fra Chr. IV's gamle Galejbygning. Den tidl. Biblioteksbygning er ombygget til Rigsarkiv (s. d.). — I Biblioteket findes malede Portrætter af O. Thott, P. F. Suhm, Hans Gram, Peder Griffenfeld, Fr. Fabricius, Georg Brandes og Dr.

Søren Kierkegaards Monument.

med. William Richard Christiansen; Marmorbuste af Hjelmsjerne (af Thorvaldsen) og Marmorrelief af F. A. Müller (af Wiedewelt).

Litt.: Carl S. Petersen i Haandbog i Bibliotekskundskab II, 3. Udg. 1927, p. 88-122 med udførlige Litteraturhenvi-ninger; Hovedværket for den ældre Tids Vedkommende er E. C. Werlauff, Hist. Efterretn. om det st. kgl. Bibl., 2. Udg., Kbh. 1844. — Bibliotekets Aarsberetninger. — Om Bygningen se „Architekten“ ²⁰/₁₂ 1906 og Bogvennen 1906.

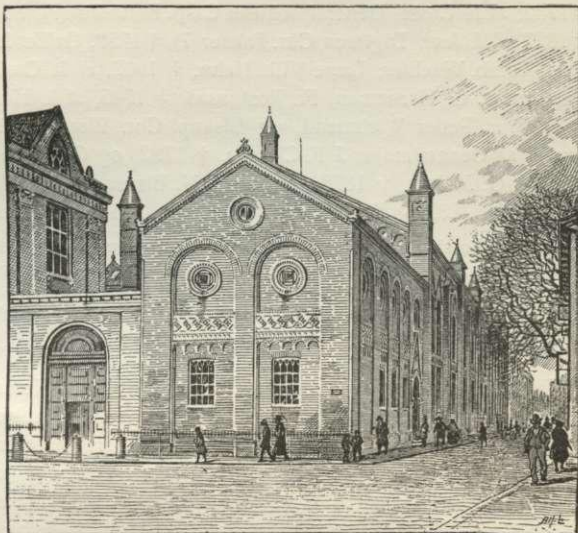
Begyndelsen til **Universitetsbiblioteket** blev gjort ved Universitetets Oprettelse, for en Del ved Gave fra Peder Albertsen (se p. 405). Det havde fra først sin Plads i Helligaandsklosteret og fik fra 1543 ogsaa Lokale i Skt. Rocchi Kapel ved Frue Kirke (se p. 232), indtil det senere flyttedes til selve Studiegaarden i Studenterboderne (se p. 406). I 1601 fik det en betydelig Forøgelse ved Prof.

Anders Lemwigs Testamente (c. 3000 Bøger og 175 Haandskrifter), og 1605 gav Chr. IV det Haandbiblioteket paa Københavns Slot (c. 1000 Bd.). Ved Midten af 17. Aarh. flyttedes det til Trinitatis Kirke (se p. 242); ved dets Brand 1728 talte det c. 35,000 Bd. foruden Haandskrifter; efter Kirkens Genopførelse fik det sin gamle Plads (1788 talte det c. 80,000 Bd.) og forblev her, indtil det flyttede ind i sin nuv. Bygning 1861. Det er efterhaanden vokset meget dels ved Gaver, dels ved Køb og dels ved de Frieksemplarer, som det fra Midten af 18. Aarh. var paalagt Byens Bogtrykkere, fra 1821 alle Rigets Forlæggere og fra 1832 alle Rigets Bogtrykkere at afgive til Biblioteket. Af de betydeligere Gaver nævnes J. G. Moltkes, som 1818 testamenterede Biblioteket sin naturhist. Bogsamling, „Bibliotheca Moltkiana“, og udsatte en Sum til Samlingens Forøgelse. Samtidig skænkede Botanikeren N. Wallich og det ostindiske Kompagni en Samling indiske Værker.

Toldkæmner, Etatsrd. J. H. Schou gav 1822 en stor Samling juridiske Værker med en Sum til dens Forøgelse, og 1839 fik Biblioteket ifl. Apoteker J. Møllers Testam. over 2000 Bd. kemiske, fysiske og farmaceutiske Værker. Af senere Indlemmelser nævnes det kirurgiske Akademis og det med samme forenede Classenske Litteraturselskabs medicinske Bogsamling, fremdeles Polyteknisk Instituts og Pastoralseminariets Bogsamlinger og det ophævede Kommunitetsbibliotek (1852). En af de største Forøgelser fik det 1867 (kgl. Res. af $\frac{2}{3}$), da det af Generalmajor J. F. Classen stiftede og i den af Gehejmerd. P. H. Classen opførte Bygning i Amaliegade opstillede *Classenske Bibliotek*, c. 25,000 Bd., især Geografi og Naturhistorie, indlemmedes (de Værker, der omfattede Landbrug og Have-

dyrkning, gaves til Landbohøjskolen), og samtidig gav Fideikommiss'et en betydelig aarlig Sum til Samlingens Forøgelse. I Haandskriftsamlingen maa særlig nævnes den Fr. Rostgaards Samling, H. C. Ørsteds og Søren Kierkegaards Papirer samt de af R. K. Rask og N. L. Westergaard hjembragte Samlinger af Haandskrifter i Zend- og Pehlevisproget, hvoribl. de ældste eksisterende Zend

Avesta-Tekster. Biblioteket rummer nu c. 430,000 Bd., c. 180,000 Disputatser og over 6500 Haandskrifter. I Finansaaret 1926-27 benyttedes Læsesalen af 30,254 Personer, og der var hjemlaant 26,858 Bd. Biblioteket har ifl. Lov af $\frac{1}{7}$ 1927 Ret til af danske Tryksager at rekvirere, hvad det har Brug for. I 1918 overførtes den udenl. juridiske Litt. til det kgl. Bibliotek, hvis medicinske Litt. samtidig overførtes til Universitetsbiblioteket. Efter en i 1928 fastslaaet Ordning er dette nu indenfor den udenlandske Litt. Hovedbibliotek for Medicin, Matematik og Naturvidenskab, medens de humanistiske Fag varetages af det kgl. Bibl. — I Biblioteket findes som selvstændig Samling den *Arnagnæanske Haandskriftsamling*, bestaaende af c. 2570 Haandskrifter, c. 6000 Originaldiplomer og c. 10,000 Afskrifter, den største eksisterende Samling af oldnorsk-islandsk Litt., samlet af Islænderen Prof. Arne Magnusson og ved hans Død 1730 skænket Universitetet sammen med et Legat. I Biblioteksbygningen har tillige *Universitetets Arkiv Lokale*. — Biblioteksbygningen, c. 90 m lang, er opf. 1857-61 (Grundsten nedl. $\frac{1}{8}$ 1857) nærmest i norditaliensk Stil (Motiv fra Kirken S. Fermo i Verona) efter Tegn. af J. D. Herholdt for 204,767 Rd. af røde Mursten med Skifter af gule Sten og Forsiringer af røde, gule og glasserede Sten. Den er i to Stokv. og bestaar af en mindre Forbygning ud til Frue Plads, 38 × 19 m, 8 m til Gesimsen,

Universitetsbiblioteket.

hvori Forhal og smukt Trappeparti, og den egentlige Biblioteksbygning, 71×17 m, 11 m til Gesimsen, det indeholder den 55 m lange Bibliotekssal med et bredt omløbende Galleri og mindre Hvælvinger, der bæres af Jærnsøjler, medens Midtergangen har Tøndehvælvning af Jærn (c. 13 m over Gulvet). Trappen i Forhallen fører op til den 1891 i Brug tagne Læsesal (54 Siddepl.; Auditorium indtil 1881) og til Udlaanslokalet. I Mezzaninen findes en Tidsskriftlæsestue. 1907 udvidedes Biblioteket med en Tilbygning i Universitetets Gaard (Arkt. Martin Borch) med moderne ved Ristegulve adskilte Magasiner i 4 Etager, og 1928 gennemførtes en Ændring af Lokaleforholdene, hvorved bl. a. nye Kontorer indrettedes. Bibliotekets samlede Hyldelængde er c. 15,500 m. — Af malede Portrætter i Biblioteket nævnes: Rektor Torkel Baden, † 1732, af la Croix, Generalprokurør Casp. Bartholin (?), † 1738, Prof. M. T. Brünnich, † 1827, af J. Juel, Digteren Chr. Falster (?), † 1752, Griffenfeld, Kopi af Adam Müller efter Abrah. Wuchter, Læge Vilh. Hahn, † 1802, af la Croix, Rasm. Nyerup, † 1829, Pastelm. af C. Horneman, Fr. Rostgaard, † 1745, af I. Hørner, Biskop H. Trellund, † 1735, af Peder Wichmand, og Biskop Chr. Worm, † 1737. Desuden Marmorbuster af Generalmajor J. F. Classen, † 1792, og Gehejmerd. P. H. Classen, † 1825, samt J. G. Moltke, † 1818, alle af H. V. Bissen, og Gibsbuster af Zoologen O. F. Müller, † 1783, og Dr. teol. Balth. Münter, † 1793, den sidste af P. Gianelli.

Litt.: J. Forchhammer, Kort Uds. over Universitetsbibl. og den nye Biblioteksbygnings Hist., Særtryk af Nord. Universitets-Tidsskr. 1859. — S. Birket Smith, Kbh.'s Universitetsbibl. for 1728, især dets Haandskriftsaml., Kbh. 1882. — Ex Bibliotheca Universitatis Hafniensis. 1920. — Carl S. Petersen i Haandbog i Bibliotekskundskab 3. Udg. II p. 59-88 (her udførlig Litteraturfortegnelse).

Københavns Kommunebiblioteker (indtil 1918: Kommunens Folkebiblioteker) er oprettet af Kommunalbestyrelsen $\frac{2}{3}$ 1885 som en selvstændig kommunal Institution med en Bestyrelse, hvis Formand er Borgmesteren for Magistratens 1. Afdeling. Den bestod oprindeligt af 7 Folkebogsamlinger (med 3 Læsestuer), fordelt i de større Kvarterer af Byen, med en populær Bogbestand (1885: 14,000 Bd., 1912: 45,000 Bd.) af dansk Litteratur, beregnet for de brede Lag. Bogudlaanet var 1912 c. 358,000 Bd. til 8000 Læsere. I Aarene 1912-13 er Institutionen omorganiseret og omfatter nu et Hovedbibliotek, siden 1917 i Skt. Nikolaj Kirkebygning, 8 Kredsbiblioteker med Læsesale, 7 Udlaansfilialer og 3 Børnelæsestuer. Hovedbibliotekets Bogbestand (66,000 Bd.) omfatter dansk Faglitteratur, udenlandsk Litteratur paa Hovedsprogene og en Musiksamling. Kredsbibliotekerne (med en Bogbestand fra 10-20,000 Bd.) udlaaner dansk Skønlitteratur og populær Oplysningslitteratur, Ungdomsbøger og Musik. Det største Kredsbibliotek er 1918 indrettet i Helligaandshuset. Den samlede Bogbestand var 1927: 230,600 Bd. I 1927/28 udlaantes der ialt 1,812,017 Bd. til 62,824 Laanere, deraf 576,784 Bd. Faglitteratur. Læsesalene besøgte af 487,965 Personer. Det aarlige Budget beløb sig til 659,921 Kr.; som Statstilskud blev modtaget 94,500 Kr. Under Kommunebibliotekarens Bestyrelse henhører Raadhusbiblioteket (siden $\frac{1}{2}$ 1923).

Litt.: Beretninger 1885 ff. — Illustr. Beretning 1918-25, Kbh. 1925. — Københavns Kommunebiblioteker 1885-1925 i „Meddelelser og Boglister“ Nr. 65, Kbh. 1925.

Frederiksberg Kommunebiblioteker omfatter Hovedbiblioteket med Læsesal og Hovedkontor, Jærnanestien, opr. 1914, og 3 Kredsbiblioteker (Kredsbibl. I, Jærnanestien, opr. 1887, Kredsbibl. II, Niels Ebbesensvej 10, opr. 1887, Kredsbibl. III, Godthaabsvej 32 B, opr. 1901). Det samlede Antal Bind var $\frac{1}{4}$ 1928 31,886; 1927-28 var Udlaanet 292,510 Bd. og Antallet af Besøgende paa Læsesalen 17,280.

Personalet består af 1 Kommunebibliotekar, 3 Kredsledere, 3 Assisterter og 10 faste Medhjælpere. Bibliotekerne administreres af Frdbg. Kommunalbestyrelses „Udvalg til Oplysningens Fremme“.

Københavns Raadstuearkiv nævnes første Gang ved Midten af 16. Aarh., men mistede Størsteparten af Byens Arkivalier ved Raadhusets Brand i 1728. Alene Privilegier og Adkomstbreve samt nogle enkelte Sager og Protokoller blev reddet. Fra 1728 er Arkivet bevaret fuldstændigt og omfatter — foruden Privilegier og Pergamentsbreve fra Middelalderen — Arkivalier, fremgaaet af Byens Administration i de sidste to Aarhundreder, og desuden Samlinger, bl. a. Resens, vedr. Hovedstadens Historie; Borgerrepræsentationen og Magistratens 3. Afd. (Fattigvæsenet) har dog deres særlige Arkivafdelinger. Raadstuearkivet har Lokaler paa Raadhuset i Fløjen under Borgerrepræsentationssalen. Nogle af Magasinerne strækker sig ind under Raadhushallen. Ialt raader det over 4800 Hyldemeter Plads, modtager aarlige Afleveringer fra Magistratens Kontorer og Institutioner (1927: 259 Bd. og 1601 Aktpakker foruden 1155 Bd. Tryksager) og udleverer Sager, som benyttes af Administrationen (1927: 166 Bd. og Pakker samt 5584 Journalsager og andre Akter). Læsesalen, som er offentlig tilgængelig, besøgte i 1927 af 1208 Personer. (Litt.: O. Nielsen, Bidr. til Kbh.s Raadstuearkivs Hist., Danske Saml. IV og Axel Linvald, Medd. fra Raadstueark. 1923 ff., Hist. Medd. om Kbh. 2. R. I Bd. ff.)

Det kgl. Garnisonsbibliotek, Amaliegade, er stiftet 1791 og fik sit nuvæ. Navn ³¹/₃ 1818. Det tæller c. 25,000 Bd., Kort og Planer.

Marinens Bibliotek (stiftet 1765 som „Søofficerernes Bibliotek“), der formentlig oprindeligt havde sin Plads i Marinens Bygninger paa Gammelholm, flyttedes 1853 til Søkartarkivets Bygning sstds. og 1874 til Søkartarkivets nye Lokaler i Grønningen; 1891 deltes Biblioteket i to Afdelinger; 1. Afd. flyttedes til Bredgade 28, medens 2. Afd. (arktisk Litteratur, Hydrografi, Oceanografi, Farvandsbeskrivelser o. l.) forblev i Søkartarkivet; endelig flyttedes 1. Afd. 1918 til Bredgade 25, medens dog Læseværelset forblev i Bredgade 28 i Forbindelse med Søofficersforeningens Lokaler. 1923 overgik arktisk Litteratur fra 2. til 1. Afd. Marinens Bibliotek er et Statsbibliotek med særlig Bevilling paa Finansloven under Marine-min.'s Budget. 1. Afd. (c. 18,000 Bd.) bestyres af en Bibliotekar, ansat af Marine-ministeriet, 2. Afd. (c. 5000 Bd.) af Direktøren for Søkartarkivet.

Hs. Majestæt Kongens Haandbibliotek, paa Christiansborg; det tæller c. 46,000 Bd. Den egentlige Stifter af det kgl. Haandbibliotek eller, som det da kaldtes, „Kabinets-Biblioteket“, er Fr. V; det havde Plads i Christiansborg Slots nederste Mezzaninetage og skal have fyldt 8 Værelser, da det 1794 ødelagdes ved Branden. Først efterhaanden, navnlig ved Foreningen af flere kgl. og fyrstelige Privatsamlinger, lykkedes det atter at bringe det paa Fode; det havde indtil Branden 1884 Plads i Christiansborgs nederste Mezzaninetage; 1884-1922 var det anbragt paa Amalienborg; det optager nu 2 Sale i Beletagen og 7 Værelser i Mellemetagen paa Christiansborg.

Statistisk Departements Bibliotek, Slotsholmsgade 10, til almen Afbenyttelse, er c. 35,000 Bd., væsentlig dansk og fremmed Statistik, men ogsaa Topografi og delvis Historie, Nationaløkonomi m. m.

Geodætisk Institut, i den under Chr. IV opf. Proviantgaard paa Slotsholmen, er oprettet ved Lov af ³¹/₃ 1928 ved Sammenlægning af den danske Gradmaaling (opr. 1816) og Generalstabens topografiske Afdeling (opr. 1842). Instituttet udfører

videnskabelige geodætiske, seismiske og astronomiske Maalinger, foretager Landets Opmaaling samt udgiver Kort over Riget. Personalet bestaar af 39 Tjenestemænd og 60 Ikke-Tjenestemænd samt c. 100 Arbejdsoldater. Instituttet udgiver geodætiske Publikationer samt desuden aarligt c. 50 Kortblade; det besidder betydelige Samlinger af ældre indenlandske Kort, udenlandske Kort samt c. 1 Million nye danske Kort.

Søkortarkivet, Toldbodvej 19, blev opr. ved kgl. Res. af ²⁵/₃₀ 1784 paa Forslag af davær. Kaptajnløjtn. P. Løwenørn, som blev dets Direktør og ved Instruks af ²⁷/₁₂ s. A. bemyndigedes til fra Søetatens Arkiv og Admiralitetskontoret at faa ud-

Søkortarkivet og Meteorologisk Institut.

leveret alle der beroende, baade trykte og tegnede Søkort samt Tegninger og Papirer, der hørte hertil (herved frelstes disse Sager, idet Admiralitetsbygningen helt nedbrændte 1795). Efter at Arkivet foreløbigt havde haft Lokale i Regleringskommissionens Samlingsværelse paa Gammelholm, blev det flyttet til en grundmuret lille Bygning paa Holmen, ikke langt fra gl. Dok, hvor den i 1743 oprettede Skole for Nybodersdrengene havde været. Arkivet blev anlagt

efter Mønster af det franske „Dépot des cartes de marine“ og fik stor Betydning, navnlig ved Løwenørns Flid og udmærkede Arbejder. Tidl. havde de søfarende sejlet efter de 100 Aar gamle hollandske Søkort af van Keulen; de første danske Søkort, Høegs over Nordsøen og Lous' over Kattegat, udkom 1769, men var kun lidet bedre. Det første af Søkortarkivet stuknø Søkort, over Shetlandsøerne, udkom i 1787. I 1790 afkøbte Admiralitetet Professor Lous hans Privilegium paa Udgivelsen af Kort over Kattegat og de 3 Bælter til Fordel for Arkivet, og 1790-1807 blev der nu til Forbedring af Kortene foretaget Opmaalinger af disse Farvande, for en stor Del ledede af Løwenørn selv. Efter Løwenørns Død 1826 fik Arkivet under hans Efterfølger C. C. Zahrtmann sit eget Lokale i en 1827 opf. Bygning i to Stokv., liggende til Dels paa den 1795 nedbrændte Admiralitetsbygning Grund mellem Holmens Kirke, Gammelholm og Størrestræde; 1851-52 udvidedes den med et 3. Stokv. Da Gammelholm bebyggedes, maatte Bygningen fjernes, og der blev derfor overladt Marineministeriet den nuv. Grund, hvor Bygningen (31 × 14 m), i Kælder og 3 Stokv., opførtes efter Tegning af Arkitekt Vilh. Petersen i ital. Renæssancestil i 1872-73 (tagen i Brug 1874); c. ¹/₃ af Bygningen indtages af Meteorologisk Institut (se ndfr.).

Systematiske Opmaalinger paabegyndtes i 1827 og fortsættes stadig, idet flere Partier af de danske Farvande er Forandringer underkastet, og desuden fordrer

Sejladsen med Skibe af stedse større Dybgaende, begrundet i de forsk. Havnes stadige Uddybninger, at Opmaalingerne maa foretages med større og større Nøjagtighed og med særlige Apparater, som ikke tidligere var nødvendige. Arkivet udgiver nu c. 80 Kort i forskellig Maalestok over de danske og tilstødende Farvande samt over Farvandene omkring Færøerne, Island og Grønland. Desuden udgives der forskellige Sejladshaandbøger over nævnte Farvande. Alle disse Kort og Bøger er udarbejdet til Brug for den almindelige Skibsfart og forhandles fra Søkartarkivet.

Stednavneudvalget, Tøjhusgade 9 (i Rigsarkivets Bygning). Arkivet, der oprettedes 1917 af det 1910 af Undervisningsministeriet nedsatte Udvalg, indeholder Samlinger til Belysning af danske Stednavnes Historie, derunder et kronologisk ordnet dansk Diplomatarium for Tiden indtil 1513 samt omfattende topografisk og alfabetisk ordnede Navnesamlinger, Kortsamlinger og et Haandbibliotek. Udvalget udgiver Skriftserien „Danmarks Stednavne“, hvori de enkelte Egnes Stednavne efterhaanden behandles paa filologisk-historisk Maade, samt praktiske Retskrivningslister.

Danmarks geologiske Undersøgelse, i lejede Lokaler i Gl.-Mønt 12 og 14, er opr. $\frac{1}{4}$ 1888, og i 1889 paabegyndtes Institutionens Hovedarbejde, den geologiske Kortlægning af Danmark. Foruden dette Arbejde udfører Institutionen specielle geologiske Undersøgelser, og der lægges særlig Vægt paa at undersøge de geologiske Forhold, der har praktisk Betydning; der kortlægges saaledes under Kortlægningsarbejderne Forekomster af Teglværksler, Kridt og Kalk, Mergel, Grus o. l. I 1911 organiseredes en landøkonomisk Afdeling, og særlig Mergelundersøgelserne har haft et betydeligt Omfang. I 1922 oprettedes en Afdeling for Undersøgelser af de forskellige Lerarters fysiske Egenskaber, navnlig for at kunne bedømme deres Bæreevne ved Opførelsen af Jærnbanebroer, Dæmninger og Bygninger. Endelig er der i 1926 oprettet en særlig Afdeling for Boringer efter Vand, med et Borearkiv, hvori der opbevares Oplysninger fra c. 4000 Boringer, til Brug ved Besvarelser af Forespørgsler om de vandførende Lags Beliggenhed og Vandrigdom. Resultatet af Institutionens Undersøgelser offentliggøres i Danmarks geok. Undersøgelses Skrifter, I-V Række; heraf indeholder I Række Resultatet af den geologiske Kortlægning af Danmark i Form af geol. Kort med tilhørende Beskrivelser; Danmark omfatter 70 saadanne Kortblade, af disse var fra $\frac{1}{1}$ 1928 29 udgivne, 8 færdig undersøgte og 4 under Arbejde. Ved Institutionen, der sorterer under Undervisningsmin., er ansat 4 Statsgeologer, hvoraf den ældste tillige er Direktør, 1 Afdelingsgeolog, 2 Kemikere, 3 Assistenten, 1 Bogholder og 1 Boremester.

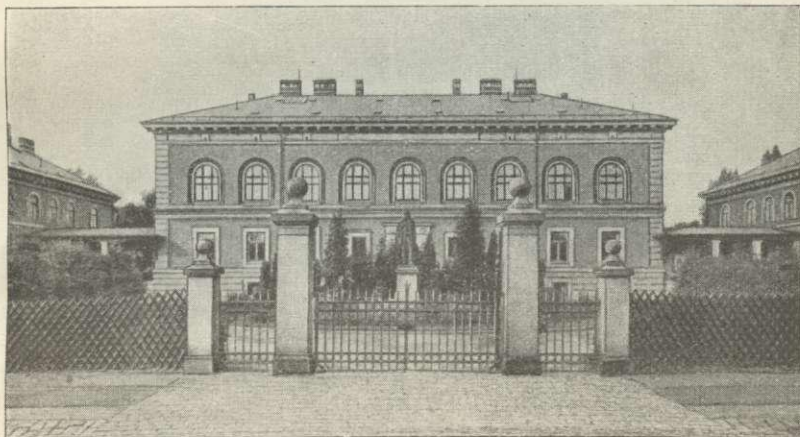
Carlsberg Laboratorium, Carlsbergvej 10, er opr. af Brygger J. C. Jacobsen som en Afdeling under Carlsberg-Fondet. Den nuvæ. Laboratoriebygning er opf. 1893-97 (indv. $\frac{10}{11}$ 1897) efter Tegn. af Arkt. C. F. Thomsen for c. 531,000 Kr., foruden Grunden, i italiensk Renæssancestil af røde Mursten med Granitsokkel og -hjørner og bestaar af en Hovedbygning, i 2 Etager foruden Kælder og Loftsetage, samt to Villaer, en for hver Ende af Hovedbygningen og forbundne med denne ved overdækkede Gange; i disse Villaer er der Boliger for Laboratoriets Direktører. Ifl. Carlsberg-Fondets Statuter af $\frac{25}{10}$ 1876 er Laboratoriets Opgaver „ved selvstændige Undersøgelser at prøve de Lærdomme, som Videnskaben allerede har tilvejebragt, og at udvikle dem ved fortsatte Studier til et muligt fuldstændigt videnskabeligt Grundlag for Maltning-, Brygnings- og Gæringsoperationerne“.

Laboratoriet har to Afdelinger, en fysiologisk og en kemisk, der hver ledes af en Direktør, med Medhjælp af videnskabeligt uddannede Assistenten. De fra Laboratoriet udgaaede Arbejder offentliggøres i „Meddelelser fra Carlsberg Laboratoriet“. Driftsudgifterne for 1927-28 udgjorde c. 176,000 Kr.; $\frac{1}{10}$ 1926 ejede Laboratoriet en Formue paa 1,019,000 Kr. — I Haven foran Laboratoriebygningen er rejst V. Bissens Broncestatue af J. C. Jacobsen og Monumenter med Portrætmedaillon for Joh. Kjeldahl og Emil Chr. Hansen, de tidl. Forstandere for henh. den kemiske og fysiologiske Afdeling.

Meteorologisk Institut, ved Nordre Toldbod, oprettet under Marineministeriet i 1872 paa Initiativ af N. H. C. Hoffmeyer, der blev dets første Bestyrer. Instituttet havde først Plads i Navigationsskolen i Havnegade, men flyttede 1874 til sine nuvær. Lokaler i en Bygning, som Instituttet har fælles med Søkartarkivet (se ovfr.). I 1923 lejede Instituttet desuden Lokaler i Havnevæsenets Bygning, Toldbodvej 15. Ved sin Oprettelse i 1872 overtog Instituttet de meteorologiske Stationer, der tidligere havde sorteret under det kgl. danske Videnskabernes Selskab og det kgl. danske Landhusholdningsselskab. Fra denne Begyndelse er Instituttets Arbejdsfelt stadig udvidet, og Instituttet er nu Hjemstedet for omfattende meteorologiske og geofysiske Undersøgelser her i Landet. Instituttet er delt i fire Afdelinger: Geofysisk Afd., Klimatologisk Afd., Nautisk Afd. og Vejrtenesten. Under *Geofysisk Afdeling* sorterer de ved Kysterne anbragte selvregistrerende Vandstandsmaalere, hvis Resultater gennem Gradmaalingens Præcisionsnivelementer er sammendraget til det i Aarhus Domkirke anbragte Normalhøjdepunkt, der atter danner Udgangspunktet for alle danske Højdeangivelser. Instituttets øvrige Arbejde vedrørende Vandstand, saasom Flod og Ebbe og abnorme Vandstande, sorterer ligeledes under Afdelingen. Til denne er desuden henlagt de jordmagnetiske Undersøgelser her i Landet, saasom Landets magnetiske Opmaaling og Undersøgelserne vedrørende Misvisningens Ændringer. Disse Arbejder har deres Støttested i det magnetiske Observatorium i Rude Skov, hvor de jordmagnetiske Forhold til Stadighed registreres. Observatoriet, der staar i intimt Samarbejde med alle udenlandske Observatorier, er et Hovedstøttested for de skandinaviske Landes magnetiske Undersøgelser og Basis for det af Indenrigsministeriet i 1925 oprettede magnetiske Observatorium ved Godhavn i Grønland. Til *Klimatologisk Afdeling* er henlagt Indsamling og Bearbejdelse af meteorologiske Observationer paa flere Hundrede Stationer her i Landet og paa Grønland. Under *Nautisk Afdeling* sorterer Indsamling og Bearbejdelse af meteorologiske og hydrografiske Observationer fra danske Fyrskibe og fra nogle Stationer ved Kysterne samt fra danske Skibe i Fart paa Atlanterhavet. Afdelingen varetager Efterretningstjenesten om Forekomsten af Is i Farvandene og udfører den Indsamling og Bearbejdelse af alle foreliggende Oplysninger om Polarisens Udbredelse, som efter international Overenskomst er overdraget Instituttet. *Vejrtjenesteafdelingen* varetager den daglige Efterretningstjeneste om Vejrforholdene i Ind- og Udland. Ved Hjælp af traadløs Telegrafi holdes Afdelingen i Henhold til internationale Aftaler til Stadighed underrettet om Vejrforholdene i Europa og paa Atlanterhavet og leverer til Gengæld Udlandet traadløse Telegrammer om de meteorologiske Observationer paa 6 Stationer i Danmark (heriblandt Torshavn paa Færøerne) og 5 Stationer paa Grønland. — Instituttet offentliggør sine Arbejder i 3 Aarbøger (Meteorologisk I og II, Nautisk-Meteorologisk og Magnetisk Aarbog), endvidere i Maanedsoversigter, Ugeberetninger, daglige Vejrkort og (om Vinteren) i Isberetninger samt i Instituttets „Med-

delelser". Efterretninger og Varsler spredes, navnlig pr. Radiotelegrafi og Radio-telefoni, et stort Antal Gange om Dagen. Institutet besvarer talrige Forespørgsler, navnlig i Forbindelse med Retssager og Erhvervslivet. — Institutet har et Bibliotek, der omfatter Størstedelen af den meteorologiske Litteratur. — Institutet er ledet af en Direktør og 4 Afdelingschefer, en for hver af de nævnte Afdelinger.

Uraniaobservatoriet, Dr. Olgasvej 25, er opr. af Overtelegrafist Victor Nielsen († 1918) og taget i Brug $\frac{8}{10}$ 1897 (tilgæng. for Publikum fra Jan. 1902) og indrettet i en Villa, med en tøndeformet, zinkdækket Drejekuppel (5 m i Diameter). Observatoriet, der er i privat Eje, afholder — med Tilskud fra Stat og Kommuner — Demonstrationer og Foredrag for Eleverne i Stor-Københavns Gymnasier; endvidere gives der Publikum Adgang mod Entre, ligesom der foretages videnskabe-

Carlsberg Laboratorium.

lige Observationer, fra 1919 udgivne i Skriftserien „Publications de l'observatoire „Urania““.

Statsprøveanstalten, Amager Boulevard 108, er opr. $\frac{1}{7}$ 1896 af Dansk Ingeniørforening; men ifl. Lov af $\frac{30}{4}$ 1909 har Staten overtaget Anstalten fra $\frac{1}{4}$ 1909. Bygningen er opf. 1917-19 (taget i Brug $\frac{1}{8}$ 1919) efter Tegn. af Arkt. Prof. H. Kampmann af røde Mursten med rødt Tegtag, i 3 Stokv. og høj Kælder, og er paa Façaden smykket med to af Billedhugger Harboe udførte Broncefigurer, der symboliserer Anstaltens Virksomhed. Bygningen rummer foruden Kontorer en Række til Driften knyttede Laboratorier, dels kemiske, dels mekaniske. Anstalten paatager sig for Offentligheden mekaniske Undersøgelser af Byggematerialer samt fysiske og kemiske Undersøgelser af Materialer, der finder Anvendelse i Industrien, samt af færdige Stoffer. Anstalten ledes af et Bestyrelsesraad paa 7 Medlemmer, af hvilke Handelsministeren udnævner 2 (deribl. Formanden), den polytekn. Lærestanstalt 1, Dansk Ingeniørforen. 2 og Akademisk Architektforen. 1, og desuden har Direktøren Sæde i Raadet.

Statsfrøkontrollen, Fjords Allé 15, den ældste af de c. 200 eksisterende officielle Frøkontrolanstalter i Verden, er opr. privat som „Dansk Markfrøkontrol“ i 1871 af E. Møller-Holst, men overtaget efter hans Død i 1891 af Staten; der

byggedes 1907 en Bygning til den paa Bülow'svej ved Indkørslen til Landbohøjskolen, paa den gl. Portnerboligs Plads. Herfra flyttedes Virksomheden 1920 til den nye Bygning i Fjords Allé, opført 1918-20 efter Tegning af Arkt. M. og Chr. Borch, en Hovedbygning (33 × 14 m) med to mindre Fløje; i Kælderen findes Bolig for Vagtmester og Kustode og nogle mindre Laboratorier m. m., i Stueetagen Kontorer, Bibliotek og Bolig for Direktøren, paa 1. Sal Renheds- og Spirelaboratorier samt Kontorer, paa 2. Sal (Mansard) Vækstlaboratorium, Væksthus, Arkiv m. m. Anstalten foretager paa Begæring af Landmænd og Frøhandlere for Betaling Undersøgelse af Frøprøvers Renhed, Indhold af fremmed Frø og Ukrudt, Spirehastighed og Spireevne, Kornvægt, Vandindhold, m. m. Avlssteds, Sorts- og Stammeægthedsbestemmelserne foretages oftest paa Frøkontrollens Kontrolmarker;

Statens Museum for Kunst.

Antallet af undersøgte Prøver er c. 25,000 aarl. Statsfrøkontrollen ejer to Frøsamlinger paa 9000 og 4000 Numre, den første købt 1922 af Prof. Fr. Nobbe i Tharand i Sachsen, samt et Fagbibliotek. Ved Anstalten, der under Tilsyn af den 1889 nedsatte Frøkontrolkommission ledes af 1 Direktør, er ansat 1 Inspektør, 1 Forsøgsleder, 5 videnskabelige Assistentter, 22 Underassistentter samt c. 30 honorar- og timelønnede Medhjælpere.

Museer.

Om *De danske Kongers kronologiske Samling* se under Rosenborg p. 349, *Nationalmuseet* (den danske Saml., den etnografiske Saml., Antiksaml. og Mønt- og Medaillesaml.) under Prinsens Palæ p. 360, *Zoologisk Museum*, *Botanisk Museum* og *Mineralogisk-geologisk Museum* se under Universitetet p. 413, 418 og 421, *Københavns Bymuseum* under Raadhuset p. 391, *Tøjhusmuseet* og *Moldkamret* under Hær og Flaade nedenfor.